

УДК 911.3

Кіптенко В.К., Кириленко С.С.

СВІТОВЕ БІОКУЛЬТУРНЕ РІЗНОМАНІТТЯ

Розглядається взаємозв'язок культурного та біорізноманіття, як основи сталого розвитку, здійснено розподіл країн за рівнем біокультурної диверсифікації, охарактеризовано вплив глобалізації на біокультурне різноманіття та негативні наслідки, що пов'язані з його зниженням.

Ключові слова: глобалізація, біорізноманіття, біокультурне різноманіття.

Examines the relationship of cultural and biological diversity as a basis for sustainable development, carried out the distribution of countries in terms of biocultural diversification, described the impact of globalization on the biocultural diversity and the negative consequences associated with its decline.

Ключевые слова: глобализация, биоразнообразие, биокультурное разнообразие

Рассматривается взаимосвязь культурного и биоразнообразия как основы устойчивого развития, осуществлено распределение стран по уровню биокультурной диверсификации, охарактеризованы влияние глобализации на биокультурное разнообразие и негативные последствия, связанные с его снижением.

Key words: globalization, biodiversity, biocultural diversity.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. На початку ХХІ ст. питання глобалізації та культурного різноманіття становлять суттєву складову досліджень стосовно в соціальної сфери суспільного розвитку. Культурну диверсифікацію дедалі частіше пов'язують з біологічною. Тому взаємодія між культурним різноманіттям та біорізноманіттям, а також глобальні загрози, які постають на сучасному етапі, привернули значну увагу в останні 20 років.

Огляд попередніх публікацій та досліджень. Питання саме біокультурного різноманіття розглянуті в літературі не досить добре. Багато публікацій стосуються окремо культурного та біорізноманіття. Існує невелика кількість публікацій, де їх розглядають у взаємозв'язку, серед таких – матеріали міжнародних конференцій, роботи Дж. Лоха та Д. Гармона (зокрема, індекс біокультурного різноманіття) [2], Л. Маффі [3], Б. Хаверкота. Втім, в них немає детальних геопросторового аналізу біокультурного різноманіття та досліджень його взаємозв'язку з глобалізацією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін біокультурне різноманіття широко використовується для передачі глибокого зв'язку між культурним та біологічним розмаїттям та описує взаємодію між ними, що розглядається як складова ознак сталого розвитку нашої планети. Визначення включає в себе різні аспекти біорізноманіття від окремих видів до екосистем та способи, в які культури відображають себе – від мови до музики. Термін біокультурне різноманіття також використовується для позначення зв'язку з парадигмою сталого розвитку.

Як зазначає Л. Маффі, визначення «біокультурне різноманіття» включає в себе такі основні елементи:

- 1) різноманіття життя складається не тільки з різноманіття тварин та рослин, місць проживання й екосистем на нашій планеті, а й різноманітності мов та культур;
- 2) складові різноманіття не існують окремо та в паралельних областях, а взаємодіють та впливають одна на одну в системі складних відносин;
- 3) зв'язки між цими видами різноманіття розвивалися з плином часу через взаємну адаптацію між людьми та природою на місцевому рівні [3, с.269].

Для оцінки світового біокультурного різноманіття застосовується індекс біокультурного різноманіття. Він включає в себе 5 показників: кількість мов, етнічних груп, релігій, видів рослин, ссавців і птахів, з яких отримуються такі компоненти – біокультурне багатство різноманіття (IBCD-RICH), «просторовий» компонент (IBCD-AREA), який корелює показники з площею країни та «демографічний» компонент (IBCD-POP), який корелює показники з кількістю населення країни. Цей індекс може бути використаний для виявлення пріоритетів стратегічних інвестицій задля збереження біокультурного різноманіття, з іншого боку він має практичне та політичне значення, адже дозволяє підвищити обізнаність

загалу про те, що поставлено на карту та покращити ставлення людей до культури місця [2].

Геопросторовий аналіз цих компонентів дозволяє виявити країни з різним рівнем біокультурного різноманіття.

Центр біокультурного різноманіття формують держави, що знаходяться в областях басейну Амазонки, Центральної Африки та Індомалайзії/Меланезії, що пов'язано з великою різноманітністю мов, релігій, етнічних груп, а також значною біорізноманітністю в даних регіонах, які знаходяться переважно в межах екваторіального та субекваторіального поясів, гірських районів (табл.1). Взагалі, екватор вважається «природною фабрикою» з виробництва видів через свої специфічні кліматичні умови. Але глобальні зміни клімату можуть спричинити те, що більшість тварин та рослин будуть мігрувати (в середньому на 17,6 км від екватора за десять років, як зазначає журнал «Science») у більш високі широти, що призведе до зміщення кордонів ареалів. Так само на цих територіях зосереджено найбільшу кількість етнічних груп, майже кожна з яких має власну мову, а окремих випадках й вірування. За середнім зваженим показником біокультурного різноманіття з 221 країни дослідження провідні місця посідають Папуа-Нова Гвінея (0,798) та Індонезія (0,764).

Серед країн, не зазначених серед трьох центральних ареалів біокультурного різноманіття, але, які також належать до його центру і мають високі позиції за окремими його компонентами, можна виділити, наприклад, Індію (входить до першої десятки країн IBCD-AREA), США (за IBCD-AREA), і Китай (до першої двадцятки країн за IBCD-AREA). Ці країни та деякі інші вони входять у десятку перших країн світу за компонентом IBCD-RICH.

Тож, до країн центру за найвищим зваженим рівнем біокультурної різноманітності можна віднести у порядку зниження показника: Папуа-Нову Гвінею, Індонезію, Камерун, Колумбію, Бразилію, Малайзію, Нігерію, Перу, Демократичну Республіку Конго, Мексику, Індію, Танзанію, Лаос, Бруней, Непал, Австралію, Соломонові острови (територія), Венесуелу, Еквадор, США, Конго, М'янму, Китай, Панаму, Кенію, Болівію, Габон, Філіппіни, Суринам (рис.1). Тобто, країни, які мають значення індексу біокультурного різноманіття від 0,597 до 0,79 [2].

Є також країни, що не входять до центру біокультурного різноманіття, але характеризуються високим рейтингом за його окремими компонентами. Високим рівнем багатства біокультурного різноманіття (IBCD-RICH) серед інших країн також виділяються Судан, Ефіопія, Росія, Гана, Кот-Д'Івуар, Південна Африка. За компонентом IBCD-POP високі позиції займають Французька Гвіана, Вануату, Нова Каледонія, Екваторіальна Гвінея, Ліхтенштейн. Високий рейтинг за IBCD-AREA мають В'єтнам, Лаос, Коста-Ріка, Гватемала, Таїланд, Уганда і Того.

Таблиця 1. Три центральні ареали біокультурного різноманіття

Країни, що входять в центри біокультурного різноманіття	Кількість мов	Кількість релігій	Кількість етнічних груп	Кількість видів ссавців і птахів	Кількість видів рослин
<i>Басейн Амазонки</i>					
Венесуела	49	36	70	1663	21073
Бразилія	246	183	224	1886	56215
Гайана	18	20	24	871	6409
Суринам	20	24	28	783	5018
Колумбія	101	77	99	2054	51220
Еквадор	28	26	33	1690	19362
Перу	108	67	111	1998	17144
Болівія	47	40	58	783	17367
<i>Центральна Африка</i>					
Конго	66	61	79	649	6000
ДРК	221	173	260	1379	11007
Танзанія	141	119	163	1138	10008
Нігерія	521	460	497	955	4715
Камерун	288	250	297	1099	8260
Кенія	64	72	166	1203	6506
<i>Індомалайзія /Меланезія</i>					
Індонезія	736	535	744	2034	29375
Папуа-Нова Гвінея	833	648	862	858	11544
Малайзія	146	123	174	801	15500

*складено за [2]

Так звану *напівпериферію* складають країни, що знаходяться вже за межами екваторіального та субекваторіального поясів (рис.1). Це переважна більшість країн світу, вони мають середні показники кількості мов, етнічних груп, релігій, видів рослин, ссавців і птахів. Нижчі значення даного індексу у другій групі країн напівпериферії можна пов'язати зі зростаючим рівнем урбанізації, меншою площею, більш континентальним чи холодним кліматом тощо. Власне, критерії вичленування напівпериферії потребують подальшого дослідження.

Периферію представляють країни та території з найменш сприятливими умовами для розвитку етнічних груп та видової популяції, переважно такі, що знаходяться у високих широтах та характеризуються пустельним/різкоконтинентальним кліматом, або ж невеликою площею, з індексом біокультурного різноманіття менше 0,402. Серед них можна виділити, зокрема, країни пустельної області тропічного поясу північної півкулі з середньорічною кількістю опадів не більше 100 мм (рис.1).

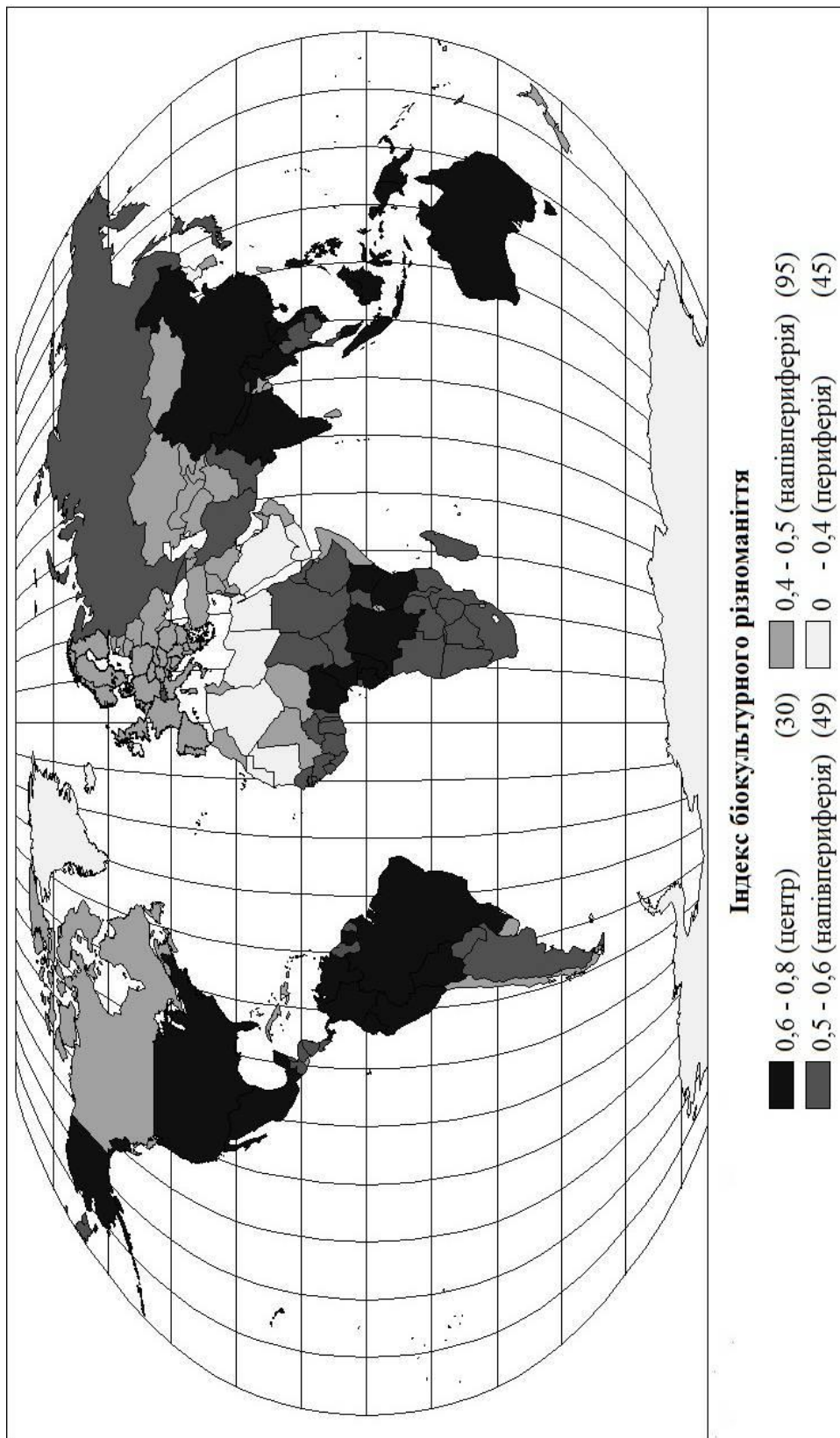

Рис. 1 Центр, напівпериферія та периферія світового біокультурного різноманіття, (складено за [2])

Україна ж займає 107-ме місце в даному рейтингу з індексом 0,469, за компонентом IBCD-RICH – 62, IBCD-POP – 161, а за IBCD-AREA – 118 місце в світі і також входить до складу країн напівпериферії [2].

Думки щодо впливу глобалізації на біокультурне різноманіття є суперечливими. Вважається, що глобалізація – це явище, яке зможе принести користь біокультурному різноманіттю, з іншого боку, вона представляє для нього небезпеку. Водночас існує думка про те, що біокультурне різноманіття є позитивним явищем на службі глобалізації, яке водночас ставати бар'єром на її шляху.

Прихильники позитивної оцінки впливу глобалізації на біокультурне різноманіття вважають, що глобальні норми та практики інтерпретуються по-різному, в залежності від місцевих норм та традицій, та й сама різноманітність набула глобального значення, що позначилося на створенні міжнародних організацій та існуванні національних держав. Вказують і на розвиток глобальних економічних інститутів та ринків, які б змушували здійснювати справедливі виплати за зниження біорізноманіття, а також на проведення глобальної екологічної політики [1].

Негативний вплив глобалізації на біокультурне різноманіття вбачається в універсальності західних ідеалів, американізації, формуванні єдиної споживацької культури, в процесах, пов'язаних з рухом населення та торгівлею (перенесення генетичного матеріалу загрожує видовому різноманіттю), гомогенізації в усіх вимірах, моноспеціалізації сільського господарства [1].

Для виявлення тісноти зв'язку між рівнем біокультурного різноманіття та рівнем глобалізованості країни було проведено кореляцію індексу біокультурного різноманіття з індексом глобалізації. Була виявлена обернена тіснота зв'язків між цими факторами ($r = -0,186412$ або $18,6\%$). Це означає, що взаємозалежність даних показників є низькою, та чим вищим є рівень глобалізованості країни, тим нижчим – рівень біокультурного різноманіття.

Привертає увагу той факт, що різноманітність мов та культур занепадає, що відображає темп глобального зниження біорізноманіття. Мовне розмаїття часто використовується як індикатор культурного розмаїття і дослідження показали, що спад в області лінгвістичної різноманітності навіть швидший, ніж у сфері біологічного різноманіття. Вказується, наприклад, на переплетіння різноманіття в природі та культурі, як видатний факт існування та «основну умову життя на Землі» [3, с.274]. У той же час окремі міжнародні та національні організації намагаються відроджувати і забезпечувати збереження мов, культур, природи (ЮНЕСКО, ЮНЕП, Всесвітній союз охорони природи).

Втрата біорізноманіття може спричинити загрозу продовольчої, енергетичної безпеки, значну вразливість та стихійні лиха (через вирубку, наприклад, мангрових лісів), викликати проблеми зі здоров'ям (незбалансоване харчування через відсутність широкого спектру продуктів), чистою водою (через незахищеність екосистем), соціальними відносинами (в багатьох культурах екосистеми та їх компоненти становлять естетичну, рекреаційну та релігійну цінність), а також призведе і до таких соціальних наслідків, як втрата свободи вибору та зменшення

різноманіття основних матеріалів (це негативно позначиться на галузях господарства, таких як сільське господарство, екотуризм, фармацевтика, виготовлення косметичної продукції та рибальство) [4].

Загалом, втрата біокультурного різноманіття, через так звану глобальну однаковість, та пріоритет лише економічного зростання ставить під загрозу існування людини, її здоров'я та благополуччя. Це підбиває можливість громад обирати свій власний спосіб життя. У нинішніх умовах нестабільності клімату ці традиції мають найбільшу здатність адаптуватися до глобальних викликів, адже корінні громади протягом багатьох тисячоліть накопичували знання про те, як стійко жити в конкретних умовах навколишнього середовища.

Висновки. Отже, стійкий розвиток світосистеми означає такий її розвиток, де процвітає не лише біологічне різноманіття, а ще й культурне та лінгвістичне - біокультурне різноманіття. Виділяється три головних осередки біокультурного різноманіття, які потребують особливої уваги світової громадськості та окремі країни з високими показниками біокультурного різноманіття. Наша спроба визначити напівпериферію та периферію світового біокультурного різноманіття зовсім не зменшує ролі у суспільному розвитку різних регіонів та видів й етнічних груп, що їх населяють, і визначає потенційні напрями подальших досліджень.

Вплив глобалізації на біокультурне різноманіття та навпаки є суперечливим. При цьому результати кореляційного аналізу свідчать про обернену залежність рівня біокультурного різноманіття та рівня глобалізованості країн світу.

Втрата біокультурного різноманіття має негативні наслідки та може викликати продовольчу, енергетичну, соціальну проблеми та проблему охорони здоров'я. Тому важливо встановити рівноправний міжкультурний діалог, симетричний обмін та взаємодію між культурами, збільшити їхню роль, розміри та форми вираження, звести до мінімуму гомогенізацію, підвищити роль міжнародних організацій у вирішенні міжкультурних питань та питань збереження біорізноманіття.

1. Heal, Geoffrey M., *Biodiversity and Globalization* (November 2002). FEEM Working Paper No. 101.2002; Columbia Business School Working Paper.

2. Loh, J. and Harmon, D. *A global index of biocultural diversity*, 2005. *Ecol. Indic.* 5(3):231–241 p.p.

3. Maffi L. *Biocultural diversity and sustainability*. *The SAGE Handbook of Environment and Society*, 2007:267–278 p.p.

4. *Scientific Facts on Biodiversity & Human Well-being*. – *El.source*.-Access through: <http://www.greenfacts.org/en/biodiversity/1-2/2-biodiversity-synthesis-report.htm>